

ЧР ВМХПВ «Чăваш Республикин вĕренÿ институчĕ» БУ

ÇУТ ÇАНТАЛĂК ПУЛĂМĔСЕМПЕ АНСАТТĂН ПАЛЛАШТАРАССИ

Вĕрентÿллĕ вайăсен пуххи

Шкул умĕнхи вĕренĕвĕн программине
2–3 çулхи ачасемпе пурнăçлакан воспитательсем валли
хатĕрленĕ меслет кăтартăвĕ

Шупашкар 2021

УДК 373.2 (072)
ББК 74.262.0я70
Ç 90

Пухса хатёрлекенёсем:

С.Г. Морозова, Шупашкарти Н.В. Никольский ячёллэ професси колледжён преподавателё

И.В. Ядранская, Чăваш Республикин вёрену́ институтчён регион аталанăвё центрён ертүси

Пособие хатёрлеме хутшăннă педагогсем:

Л.А. Смирнова, Чăваш Республикин вёрену́ институтчён регион аталанăвё центрён методисчё

Н.О. Измайлова, Чăваш Республикинчи Шăмăршă районёнчи Кивё Чукалти пётёмёшле пёлу́ паракан тёп школ воспитателё

Н.П. Гаврилова, Чăваш Республикинчи Шăмăршă районёнчи Карапай Шăмăршăри «Василек» ача сачён воспитателё

Р.П. Козлова, Чăваш Республикинчи Шăмăршă районёнчи Карапай Шăмăршăри «Василек» ача сачён воспитателё

Ç 90 Шкул çулне çитмен ачасене çут çанталăк пулăмёсемпе ансаттăн паллаштарасси / С.Г. Морозова, И.В. Ядранская пухса хатёрленё. – Шупашкар: ЧР ВМХПВ «Чăваш Республикин вёрену́ институтчё» БУ. 2021. – 32 с.

Меслет кăртатвене «Ача суралнăранпа школа кайиччен» программăпа ёслекен педагогсене, çавăн пекх школ çулне çитмен ачасене çут çанталăк пулăмёсемпе паллаштаракансене пулăшас тёллевпе хатёрленё.

УДК 373.2 (072)
ББК 74.262.0я70

© С.Г. Морозова, И.В. Ядранская пухса хатёрленё, 2021
© ЧР ВМХПВ «Чăваш Республикин вёрену́ институтчё» БУ

УМЁН КАЛАНИ

Вёрентўллё вайёсен пуххине шукул умёнхи вёренёвён программине 2–3 шулхи ачасемпе пурнәслакан воспитательсем валли хатёрленё.

Пособи «Ача суралнәранпа шукула кайиччен» (Н.Е. Вераксы, Т.С. Комарова, М.А. Васильева редакциленё) программа синче никёсленет, кёсён ўсёмри иккёмёш ушкәна сўрекен ачасене сўт сәнталәкән ансат әнланәвёсемпе паллаштарать.

Ачасене сўт сәнталәкән пуләмёсемпе ансаттән паллаштармалла. Тавраләхра, ўкерчёксенче, ку е вәл теттере кил чёр чунёсене, кайәк-кёшёке (кушака, йытта, ёнене, чәхха т. ыт. те), вёсен сурисемпе чёпписене палласа илме тата ячёсене калама вёрентмелле. Ўкерчёкре хәш-пёр тискер чёр чуна (упана, мулкача, тилле т. ыт. те) палласа илме, ячёсене калама хәнәхтармалла.

Ача пахчин сёр лаптәкёнче кайәксене, хурт-капшанка (лёпёше, уяра), аквариумри пуләсене сәнаттармалла. Кайәксене апат пама вёрентмелле.

Кўлепи тәрәх пахча симёсёсене (помидора, хәяра, кишёре) тата улма-сырлана (пан улмине, грушәна т. ыт. те) уйәрса илме вёрентмелле.

Ачасене сўт сәнталәк илемне сўлталәкән кирек хәш вәхәтёнче те асәрхама пуләшмалла.

Мён пёчёкрен ачасен чёр чунсене хёрхенес туйәм аталанмалла. Пёчёкскерсене сўт сәнталәкпа хутшәнмалли йәла-йёркен палләрах енёсене вёрентмелле (ўсен-тәранпа чёр чунсене тытса пәхнә чух вёсене сиен кўрессинчен асәрханмалла; сәнталәк мёнлине кура тәхәнмалла т. ыт. те).

Пособире вёренў ёсёсене кёскен паләртнә, тёллевёсене, кәтарту хатёрёсене, ирттермелли сәнавсене асәнса хәварнә. Уйрәм ёсёсене усә сывләшра ирттерме сённё. Ачасемпе ёслемелли меслетсем (экскурисем, каласусем, сәнавсем, чөрё сўт сәнталәка сәнани, опытлә ёс-хёл, вайәсем) тёрлёрен пулма пултарнине кәтарса хәварнә.

Меслет кәтартавё сўт сәнталәкпа паллаштарас ёсре воспитательсемшён усәллә хатёр пуласса шанатпәр.

Џулталӑкӑн тӑрлӑ тапхӑрӑнче ирттермелли сӑнавсем

Кӑркунне. Џут сӑнталӑкра пулса иртекен ку е вӑл улшӑну сӑнчен ансат пӑлӑ памалла: сивӑтрӑ, йывӑс сӑлсисем сарӑхса тӑкӑнасӑ. Кӑр пулсан нумай пахча сӑмӑспе улма-сырла пиӑсе ситни сӑнчен ӑнкару йӑркелемелле.

Чӑрӑ сӑт сӑнталӑка сӑнанӑ май кайӑксем сӑнчен (кӑвакарчӑн, курак, сӑрси) пӑтӑмӑшле пӑлӑ памалла: кайӑксен пуӑ, хӑри, икӑ сунат, икӑ ура, сӑмси пур, кайӑксем тӑклӑ, вӑсӑсӑ, сиккелесӑ, пӑрчӑ сӑхаӑсӑ.

Кураксем кранклатаӑсӑ, сӑрсисем чӑриклетесӑ, кӑвакарчӑнсем кӑвиклетесӑ. Вӑйӑ выланӑ май кайӑксен сассисене итлеттерме пулатӑ.

Усӑлса сӑренӑ чух лӑпӑшсене, вир кайӑкӑсене ытти тӑрлӑ кӑпшанкӑна кӑтартмалла. Вӑсем вӑґме пултарнине (сунӑчӑсем пур), сывланине (пуӑ пур), чупнине каламалла. Сивӑтсен хурт-кӑпшанкӑ пытаннине пӑлтермелле.

Йывӑссемпе (чӑрӑш, хурӑн, пилеш, вӑрене) паллаштармалла: вӑсен сӑлси, туни, тымарӑ пур. Йывӑс сӑллӑ, курак лутра. Кӑркунне йывӑсӑн сӑлсисем тӑрлӑ тӑслӑ (сарӑ, хӑрлӑ, симӑс) пулаӑсӑ. Кӑркунне сӑлсӑсем тӑкӑнасӑ, чӑрӑш сӑс симӑс юлатӑ. Йывӑссем сӑнче кайӑксем лараӑсӑ, пилешӑн хӑрлӑ сӑрлисене сӑесӑсӑ.

Куракӑн тымарӑ сӑр ӑшӑнче. Курак лутра, ӑна татса илме пулатӑ. Курак кӑркунне сарӑхатӑ. Клумбӑсенче хӑрлӑ, шурӑ, кӑвак астра усӑт.

Улма-сырла (пан улми, груша, чие) сӑнчен каласа памалла, вӑсене палласа илме вӑрентмелле. Улма-сырла йӑсӑ те, пылак та пулма пултарнине палӑртмалла.

Пахча сӑмӑсе (кишӑр, помидор, хӑяр) кӑркунне пустарнине, вӑсен тӑсӑ, калӑпӑ тӑрлӑрен пулни сӑнчен калаӑмалла. Кишӑр, помидор, хӑяр пахчара усӑсӑ.

Чӑрӑ мар сӑт сӑнталӑка сӑнанӑ чух хӑвел, сӑл, тӑпӑ, сӑмӑр, шыв, хӑй-ӑр сӑнчен калаӑмалла. Хӑвел сӑре ӑшататӑ, час-часах пӑлӑтпе хупланатӑ. Тӑпӑ кӑвак тӑслӑ, хура пӑлӑтсем сӑмӑр е юр илсе килесӑ. Сӑмӑр сивӑ те ӑшӑ та пулма пултаратӑ. Сӑмӑр айӑнче сунчӑкпа сӑресӑ. Сӑмӑр хыӑсӑн кӑлленчӑксем пулаӑсӑ. Кӑлленчӑксем тӑрӑх атӑ тӑхӑнса сӑремелле.

Сӑл ӑшӑ та сивӑ те пулатӑ. Сивӑ сӑл вӑрнӑ чухне ӑшӑрах тӑхӑнмалла.

Шыв юхать, тӑрӑ, таса е вараланчӑк пулать. Сивӗтсен шыв шӑнать, пӑрланать.

Хӗлле. Сут ҫанталӑкӑн хӗллехи пулӑмӗсем ҫинчен чухлав (сивӗтрӗ, юр ҫавать) йӗркелемелле. Хӗллехи вӑйӑсене (тӑвайки ҫинчен ҫунашкапа ярӑнни, юр чӑмаккисемпе перкелешни, юр кӗлетке, юр ача туни т. ыт. те) явӑштармалла.

Чӗрӗ сут ҫанталӑка сӑнанӑ май кайӑксене, чӗр чунсене хӗлле сивӗ пулинине, ҫынсем вӗсем валли сырӑшсем хатӗрленине, апат панине каламалла.

Хӗлле йывӑҫсем (хурӑн, вӗрене, пилеш) ҫулҫӑсӑр, юрпа витӗннӗ. Чӑрӑш ҫеҫ сип-симӗс ларать. Ҫил вӗрсен йывӑҫсем ҫинчен юр вӗҫсе ӱкет. Курӑк курӑнмасть, вӑл юр айӗнче.

Хӗвел ҫинче юр йӑлтӑртатать. Хӗвел пӑхман чухне кун тӗксӗм пулать. Хӗвел пӑхсассӑн та урамра сивӗ, ҫавӑнпа ӑшӑ тӑхӑнмалла.

Тӱпе кӑвак, сӑрӑ. Хӑвӑрт тӗттӗмленет. Сивӗ ҫил вӗрет, ҫил-тӑман тустарать.

Юр шурӑ, сивӗ, ҫӑмӑл, хӗвел ҫинче йӑлтӑртатать. Юр пӗрчи лапка-лапка ӱкет. Юрган юр чӑмӑрки, юр кӗлетки тума пулать. Ӑшӑ ҫӗрте юр ирӗлет.

Суркунне. Сут ҫанталӑкра ҫур кунӗсенче пулакан улшӑнусем ҫинчен тивӗҫлӗ тӗшмӗртӱ йӗркелемелле: ӑшӑтрӗ, юр ирӗлет; шыв кӱлленчӗкленет, симӗс курӑк тухать, хурт-кӑпшанкӑ вӑранать; йывӑҫсем кӑчкӑна ларӑҫӗ (кӑчкӑ кӑларӑҫӗ).

Суркунне йӗри-тавра кайӑксен сасси илтӗнет. Кайӑксем йӑва ҫавӑраҫҫӗ, шӑнкӑрчсем вӗҫсе килеҫҫӗ, йӑвисене йышӑнаҫҫӗ, чӗпсем кӑларӑҫҫӗ, чӗпписене хурт-кӑпшанкӑ ҫитереҫҫӗ.

Хурт-кӑпшанкӑ чӗрӗлет, шӑнасем, лӗпӗшсем вӗҫеҫҫӗ, кӑткӑсем чупаҫҫӗ. Ӑмансем тухаҫҫӗ, вӗсем вӑрӑм, шуса ҫӱреҫҫӗ.

Йывӑҫсем ҫулҫӑсем сараҫҫӗ. Ҫӗмӗрт шап-шур ҫеҫкере, йӗри-тавра тут-лӑ шӑршӑ сарӑлнӑ.

Сирень тӗмми чечеке ларнӑ. Тӗмӗсем йывӑҫран лутрахах, курӑкран ҫӱллӗрех. Тӗмӗсене хуҫма юрамасть.

Суркунне ҫынсем ҫамрӑк хунавсем, тӗмӗсем лартаҫҫӗ, тавралаха илемлетеҫҫӗ.

Пахча ҫимӗҫ акаҫҫӗ (пӑрҫа, кишӗр), лартаҫҫӗ (сухан, ҫӗр улми). Пӑрҫа шултра, ҫаврака, кишӗр вӑрри вара вӗтӗ те тӑрӑхла.

Симӗс курӑк шӑтатъ. Кукша пуҫ сап-сарӑ чечекре. Чечекӗн ҫулҫи, ту-

ни, тымарё, чечекё, вӳрри пур. Кукша пуҫ вӳрри пулса ҫитсен шап-шура мамӳкё пур еннеле те вёҫет. Ҫурхи чечексем тухаҫҫё (ҫеҫпёл).

Чёрё мар ҫут ҫанталӳкра та сӳнамалли питё нумай: хёвел хёртет, юр ирёлет, тумла юхатъ, тӳпе кӳн-кӳвак. Тёттём пёлётсем ҫумӳр илсе килеҫҫё. Ашӳ ҫил вёрет. Ҫил йывӳҫсене силлет. Аслатиллё ҫумӳр ҫаватъ. Ҫумӳр пёрчисем шултра та, вётё те пулаҫҫё. Ҫумӳр хыҫҫӳн йёри-тавра (йывӳҫсем, кураҫсем, ҫуртсем, асфальт) йёпе.

Шыв та ашӳнатъ, кӳлленчёкри шыва кайӳксем ёҫеҫҫё. Хӳйӳр куписем юр айёнчен тухаҫҫё, хӳйӳртӳн «кукаль» пёҫерме пулатъ.

Ҫулла. Ҫут ҫанталӳк улшӳнӳвне сӳнамалла: хёвел хёртсе пӳхатъ, шӳрӳх, лёлёшсем вёҫеҫҫё, ӳсен-тӳран чечеке ларатъ.

Ҫулла ҫырласем (хӳмла ҫырли, ҫёр ҫырли, хурлӳхан) пулса ҫитеҫҫё. Вёсем питё тутлӳ.

Пахча ҫимёҫ ҫитёнет, вёсене шӳварса тӳмалла, ҫум кураҫне ҫумламалла. Хӳяр, помидор пулса ҫитет. Ҫимёҫсене ҫуса ҫимелле.

Клумбӳри чечексем тёрлё тёлё (хёрлё, сарӳ, кӳвак), вёсем ҫийён хурт-капшанкӳ вёҫет, пыл пуҫтаратъ. Вир кайӳк хёрлё тёлё, хура пӳнчӳллӳ. Кураҫ хушшинче шӳрчӳк юрлатъ.

Таврана тёрлё чечек (садри, улӳхри) илем кӳрет. Чечексене шӳрши тӳрӳх уйӳрма пулатъ.

Хёвел хытӳ хёртет, ашӳ (пӳчӳ). Ҫӳхе тумтир тӳхӳнмалла, пуҫа вёри хёвелтен хӳтёлемелле, косынка ҫыхмалла, панамка тӳхӳнмалла. Ҫынсен шыв ёҫес килет, таса шыв кӳна ёҫме юратъ.

Аслатиллё ҫумӳр ҫума пултаратъ. Ҫумӳр хыҫҫӳн асамат кёперё тухатъ. Ашӳ ҫил вёрет. Ҫил вӳйлӳ вёрсен тусан, хӳйӳр ҫёкленет. Ҫил йывӳҫсене хуҫма пултаратъ.

Ачасем хӳйӳр купи ҫинче выляҫҫё. Типё хӳйӳр сапаланатъ, йёпе хӳйӳр ҫыпӳҫатъ. Йёпе хӳйӳр ҫинче ура йёрри юлатъ. Хӳйӳрпа вылянӳ хыҫҫӳн алӳсене ҫумалла.

Ҫулталӳк вёҫёнче ачасем мён-мён тума пултармалла:

- килти чёр чунсене (вильӳх-чёрлёхе, кайӳк-кёшёке) тата тискер чёр чунсемпе кайӳксене, чёр чунсен ҫурисемпе кайӳксен чёпписене паллама;
- пахча ҫимёҫе, улма-ҫырлана, йывӳҫсене уйӳрма (1–2 тёс);
- ҫут ҫанталӳкӳн ҫулталӳк тапхӳрёпе ҫыхӳннӳ пулӳмсем ҫинчен хӳш-пёр тёшмёртӳ пуррине кӳтартма.

Ҫакна та ас тумалла, сӳнавсем ирттернё чухне тёрлёрён вӳйӳ вылят-

тармалла (кайăксем пек вёсёр, ҫулҫă пек ҫаврăнăр), сăвă-юрă вёрендмелле («Чи-чи кăсая», «Шурă юр»), пăхмасăр калаттармалла, экспериментсем (хайăрпа, шывпа, юрпа, пăрпа) тумалла.

Сăнавсем ачасемшён кăсăклă пулмалла, ҫут ҫанталăк пулăмёсем ҫинчен пёлес туртăма аталантармалла.

Сăнава пётёмёшле педагог ертсе пырать. Ачасемпе пёрле сăнани-тишкерни ятарлă йёркене пăхăнать. Сăнав тёллевне палăртнă чухне ачасен ўсёмне шута илмелле. Тёллев ачасемшён аңланмалла, уҫамлă пулмалла. Тишкерўсем ачасен шухăшлавне, тавра курăмне, тавҫăрулăхне аталантарма пулăшмалла.

Пёр-пёр сăнав ирттерес умён педагогăн ҫакна та асра тытмалла – пёлў тёллевне аңлалатса ямалла мар. Аңлавсем ачасен ас-тăнёнче хуллен кулленхи тёл пулусем урлă ҫирёпленмелле, тавра курăма аңлалатмалла.

Сăнавсене ирттернё май, ачасен пуплевне аталантармалли ҫинчен те манмалла мар: ҫёнё сăмахсемпе аңлавсене темиҫе хут калаттармалла, асту-са юлнине тёрёслемелле.

2–3 ҫулхи ачасемпе сăнав ёҫне чёр чунсене тишкернинчен пуҫласан аван. Тишкерў ирттернё чух ҫут ҫанталăкри пулăмсемпе япаласене танлаштарма, тытса пăхма, евёрлеме, тёпчеме майсем туса памалла.

Ачасемпе ёслессине темәсем тәрәх планлани

Тема шучё	Тапхәр / уйах	Тема	Программа содержанияйё
1	Авән (сентябрь)	Мулкач кишёр фитерет	Ачасене пахча симиёсе уйарса илме вёрентесси, ыр камаллах туйамне аталантарасси
2	Юпа (октябрь)	Асамсә кёркунне	Ѕут санталәк улшәнәвне сәнама вёрентесси; санталәка кура тәхәнмалли синчен каластарасси; йивәс вуллине, туратне, сұлсине уйәрма вёрентесси
3	Чўк (ноябрь)	Пулә шывра ишет	Аквариумри пуләсем пирки чи ансат пёлу парасси; ачасене кәсәклантарса ярасси
4	Раштав (декабрь)	Сыраш умёнге	Кайәксене апат памалли сырашпа паллаштарасси; хёллехи вәхәтра кайәксене пуләшу кирлине әнлантарасси
5	Кәрлач (январь)	Юр кёлеткепе чәраш	Йивәссене сәнама вёрентесси; юртан юр кёлетки купалама май пурине кәтаргасси; тавралах илемне курма хәнәхтарасси
6	Нарәс (февраль)	Сәмламас кушак сурини	Килти чёр чунсемпе паллаштарасси, вёсен сурисене уйәрма вёрентесси, ачасенче хёрхену туйамё вәратасси; чәваш кил-сүртёнчи япалапа – кәмакапа – паллаштарасси
7	Пуш (март)	Аванпа унән сёмийи	Килти кайәксемпе паллаштарасси, вёсен чёпписене уйәрма вёрентесси, чёр чунсене хёрхенес туйам аталантарасси
8	Ака (апрель)	Хёвел, хёвел, чўречерен пәх	Сурхи улшәнусене сәнама хәнәхтарасси; хёвел укерме вёрентесси
9.	Сун (май)	Кукша пус чечекленет	Сурхи чечексене сәнама вёрентесси; кукша пуспа паллаштарасси, уйрәмләхне паләрасси; сун санталәк илемне курма вёрентесси.

1-мәш вөрентүллә вайй. Мулкач кишёр ситерет

Тәллөсем: ачасене пахча сымёсе уйәрса илме вөрентесси, ыр кәмәлләх туйәмне аталантарасси.

Кәтарту хатёрёсем: мулкач (тетте), пёр пёсермен кишёр тата вётетнө кишёр.

Асәрхаттару! Кишөре вөри шывпа пәшәхтармалла. Кишөрө сөнө тухәсран пулмалла.

Маларах туса ирттернө ёсsem: ача сачён пахчине экскурсие кайни; ўкерчөкре хәш-пёр пахча сымёсе тата улма-сырлана уйәрса илме хәнәхни; пахча сымёс муляжөсемпе тёрлө вайй ирттерни; пластилинран кишёр йәваласа каләплани; «Мулкач ларать пашкаса» сәвва каласа хусканусем тунн:

Мулкач ларать пашкаса,
Ик хәлхине вылятса.
Ак ҫапла, ак ҫапла,
Ик хәлхине вылятса.

В а й а ю х а м ё

Ачасем патне хәнана Мулкач (тетте) килет, хай пысак кишёр тытнә.

В о с п и т а т е л ь. Ачасем, курәр-ха, пирён пата хәнана мён килнө?

А ч а с е м. Мулкач.

В о с п и т а т е л ь. Атьәр-ха эфир Мулкача сывләх сунатпәр.

Мулкач та ачасене сывләх сунать. Әна воспитатель каләстарать.

В о с п и т а т е л ь. Пирён пата Мулкач мён илсе килнө?

А ч а с е м. Кишёр.

В о с п и т а т е л ь. Тёрёс, Мулкач кишёр илсе килнө.

Мулкач. Ачасем, кишёр пахчара йәран сннче ўснө. Кишёр сёр әшёнче ўсет, савәнпа әна кәларма йывәр. Мана кишөре туртса кәларма юлташсем пуләшрөс. Эфир әна сөр әшёнчен аран-аран туртса кәлартамәр! Сак кишөре эпё сире валли илсе килтём. Курәр-ха, унән сөсқисем мёнле хитре! Симөс те эрешлө. Кишөрөн тата хөрлө сарә тымарө пур. Сав тымара сиесөсө. Кишёр питө тутлә тата усәллә, анчах питө хытә. Манән шәлсем сирөп те сивөч, савәнпа эпё кишөре сәмәлләнах кәшлама пултаратәп.

Мулкач кашни ачана кишөре тытса пәхма сөнөт.

В о с п и т а т е л ь. Ачасем, каләр-ха, кишёр мёнле? Сөмсө-и е хытә-и?

А ч а с е м. Хытә.

В о с п и т а т е л ь. Тёрёс, кишёр хытӓ. Вӓл хёрлӓ сарӓ тӓслӓ, унӓн ҫеҫки-сем симӓс. Кишёр вӓрӓм тумлам евӓрлӓ. Ачасем, кӓтартӓр-ха, кишёр мӓн-ле? Вӓрӓм-и?

Ачасем аллисемпе айккинетле сарса кӓтартӓҫӓ.

М у л к а ч. Ачасем, сирӓн кишёр тутанса пӓхас килет-и?

В о с п и т а т е л ь. Ачасен ҫӓнах-та кишёр тутанса пӓхас килет. Тав-тапуҫ, Мулкач, эсӓ питӓ ырӓ кӓмаллӓ. Ачасем, ҫиме лариччен малтан мӓн тумалла? Тёрӓс, алӓсене ҫумалла.

Ачасем аллисене ҫума каяҫӓ. Унтан Мулкач ачасене сӓтел патне чӓнет, вӓтетнӓ кишӓре тутанса пӓхма сӓнет.

В о с п и т а т е л ь. Мулкач сире валли кишёр илсе килнӓ. Ку кишӓре ҫӓмлама ҫӓмӓлрах пултӓр тесе ятарласа вӓтетнӓ.

М у л к а ч. Ачасем, сире кишёр килӓшрӓ-и?

Ачасем Мулкача тутлӓ кишӓршӓн тав самахӓ калаҫӓ.

М у л к а ч. Сывлӓхлӓ пулӓр! Кишёр ачасемшӓн те, аслисемшӓн те питӓ усӓллӓ.

Мулкач ачасемпе сывпуллашӓть.

В о с п и т а т е л ь. Ачасем, эфир те мулкача тав туса юрӓ парнелер-ха.

Воспитатель ачасене ташлама хавхалантарӓть. П. Ялкирӓн «Музыкантпа мулкачсем» сӓввине янраттарӓть, сӓвӓра калакан инструментсем ҫинче вылянӓ пек тӓвӓть.

В о с п и т а т е л ь.

Сӓрме купӓс эп калатӓп,
Пи-ли-ли, пи-ли-ли!
Мулкачсем садра ташлаҫӓҫӓ,
Пи-ли-ли, пи-ли-ли!
Ак тӓмра кала пуҫларӓм,
Тинкӓлти, тинкӓлти!
Мулкачсем сиксех ташлаҫӓҫӓ,
Тинкӓлти, тинкӓлти!
Параппан часах янратрӓм,
Пӓнтӓртам, пӓнтӓртам!
Мулкачсем тарса ҫухалчӓҫ,
Пӓнтӓртам, пӓнтӓртам!

2–3 хут выляса илсен воспитатель ачасене мулкачпа сывпуллаштарӓть.

2-мөш вөрентуллэ вайй. Асамҗа кёркунне

Тёллевёсем: җут җанталăк улшăнăвне сăнама вөрентесси; җанталăка кура тăхăнесси; йывăҗ вуллине, туратне, җулҗине уйәрма вөрентесси

Кăтарту хатёрёсем: Марине пукане, пукане тумтирё.

Маларах туса ирттернё ёҗсем: җиле, җумăра, хёвеле, тўпене тимлё сăнани; кёркуннехи җулҗасен тёсё улшăннине тишкерени; «Тёрлё тёллё җулҗасем», «Хёвел тата җумăр» вайёсем ирттерсе ачасене хавхалантарни; хёвелпе җумăра ўкерни.

В а й а ю х а м ё

Ваййа урамра ирттерсен аванрах.

Воспитатель ачасене сад пахчине уҗалма җенет: «Марине пукане те уҗалма тухасшăн. Урама тухас тесен Маринен мён тăханмалла?»

Воспитатель ачасемпе пёрле җўречерен пăхать, җанталăка сăнать: «Ачасем, урамра җил вёрет-и? Хёвел пăхать-и? Җумăр җавать-и? Паян мёнле җанталăк?»

Педагог ачасен хуравёсене җирёплетет.

Ачасемпе пёрле Маринене мён тăхăнартмалли җинчен калаҗаҗҗё.

В о с п и т а т е л ь. Марине, халё кёркунне, җавăнпа уҗалма тухма ашă тăхăнмалла. Малтан колготки, унтан йём, кайран вара – атă, ун хыҗҗан плащ, калпак тăхăнатпăр, шарф җыхатпăр. Тўпере пёлётсем пулсан, җумăр җума пултарать, җавăнпа пирён сунчăк илмелле. Кёркунне җанталăк хавăрт улшăнать: ирхине хёвел пăхма пултарать, җавăнтах җумăр җавать е җил вёрет.

Урама тухсан воспитатель ачасемпе җанталăка тепёр хут сăнать: «Урамра ашă-и е сивё-и? Хёвел пăхать-и? Җумăр җавать-и? Җил вёрет-и?»

В о с п и т а т е л ь. Маринене йывăҗсемпе паллаштарар-и? (*Ача сачён пахчинче ўсекен йывăҗ ячёсене калать, хай хыҗҗан ачасене калама ыйтать*)

А ч а с е м. Хурăн, вёрене, тирек.

В о с п и т а т е л ь. Ачасем, Маринене кăтартър-ха, йывăҗан вулли аҗта? (*Ачасем кăтартасҗё*). Марине, кур-ха, йывăҗан җирёп вулли пур. Вёсем җинче турат нумай, тураттисем җинче җулҗасем ўсесҗё. Асърхър-ха, кёрхи йывăҗ җинче җулҗасем мён тёллё?

А ч а с е м. Симёс, сарă, хёрлё, хёрлё сарă...

В о с п и т а т е л ь. Маттур, ачасем. Халё эпё сире Василий Эктел җыр-нă пёчёк савă каласа кăтартатăп. Тимлё итлёр.

Җулҗасем

– Кам сърланă-ши, анне,

Вёрене җулҗисене?

Пулнă тăнă симёсен

Хёрлѣ, сарă та кѣрен.
– Вăл – асамçă кѣркунне, –
Хуравларѣ ман анне.

В о с п и т а т е л ь. Ачасем, вѣрене çулçисене кам сарланă?

А ч а с е м. Кѣркунне.

В о с п и т а т е л ь. Ачасем, тепѣр савă итлѣр. Ячѣ – «Çитрѣ сарă кѣркунне». Ăна Нина Пăрçăкан савăçă çырнă.

Çитрѣ ылтăн кѣркунне,
Улаштарчѣ сад тумне.
Сарă тутăр вăл çыхтарчѣ,
Çимѣçe пухса пуштарчѣ.

В о с п и т а т е л ь. Ачасем, садри йывăç çулçисем мѣн тѣслѣ?

А ч а с е м. Сарă.

В о с п и т а т е л ь. Кѣркунне çулçă тăканать. Вайлă çил вѣрет те йывăç çинчи çулçăсене татса антарать. Ăшă, хѣвеллѣ çанталăкра çулçăсем сывлăшра çаврăнаççѣ-çаврăнаççѣ те çѣр çине майѣпен ўкеççѣ. Ачасем, çулçă сывлăшра мѣнле çаврăннине кăтартăр-ха.

Ачасем пѣр вырăнта тăрса çулçă евѣр çаврăнаççѣ.

В о с п и т а т е л ь. Ачасем, ура айне пăхăр-ха. Курăк çинче тата çѣр çинче тѣрлѣ тѣсле çулçăсем выртаççѣ, çавăнпа ку лаптăк питѣ илемлѣ курăнать.

Ачасем çулçăсем тăрăх утса çўреççѣ, вѣсем ура айѣнчи мѣнле чăштăртатнини итлеççѣ.

Темиçe хутчен воспитательпе пѣрле: «*Ш-ш-ш, ç-ç-ç*», – тесе калаççѣ. Унтан хайсене килѣшекен çулçăсене пуштараççѣ.

В о с п и т а т е л ь. Ачасем, пухнă çулçăсене Маринене парнелер-и?

Пукане ачасене тав тăвать, вѣсемпе пѣрле пўлѣме кѣрет.

3-мѣш вѣрентўллѣ вайă. Пулă шывра ишет

Тѣллевѣсем: аквариумри пулăсем пирки чи ансат пѣлў парасси; ачасене кăсăклантарса ярасси.

Кăтарту хатѣрѣсем: аквариумри ылтăн пулă, пулă апаçѣ.

Маларах туса ирттернѣ ѣçсем: аквариумри шапа хуранѣпе чулсене сăнани; «Пѣчѣк пулă шывра ишет» пўрне ваййи выляни:

Çутă та таса шывра

Хавас пулăсем выляççѣ (*алă çупкăмѣне пулă ишини катартаççѣ*):

Алхасаççѣ, савăнаççѣ (*пўрнесене чăмăра пуштараççѣ*),

Хайăр ѣшне пытанаççѣ (*алă çунă нек туса кăтартасаççѣ*).

В а й а ю х а м ё

Аквариумри ылтӑн пулла педагог пўлеме илсе кёрет те ачасене сываҳарах пыма чёнет.

В о с п и т а т е л ь. Ачасем, курӑр-ха, ку мён? Тёрёс, ку пулӑ, ӑна ылтӑн пулӑ тесе калащё. Вӑл аквариумра пурӑнать, шывра ишет. Пулӑсене хӑратас мар тесен шӑппӑн лармалла. Ачасем, шӑппӑн сӑнӑр-ха, пулӑн мён пур? (*Ачасем хуравлащё.*) Сапла, пулӑн кёлетки, хўри тата сунаттисем пур. Тата унӑн хуппи пур. Ылтӑн пулӑ хуппи вара йӑлтӑрка, ылтӑн пек. Ачасем пулӑн урисем пур-и? (*Ачасем хуравлащё.*) Сапла, пулӑн урисем сук, савӑнна вӑл утаймасть. Ура вырӑнне унӑн хўри тата сунаттисем пур, савна пула пулӑ шывра ишет. Ачасем, атьӑр-ха пулӑ шывра мёнле ишнине алӑсемпе кӑтаргар.

Воспитательпе ачасем пулӑ шывра мёнле ишнине алӑсемпе кӑтартащё.

В о с п и т а т е л ь. Эпё халё шыва кӑштах апат ярса паратӑп. Эсир тимлён пӑхса ларӑр. (*Пулӑсене апат парать.*) Ачасем, сӑнӑр-ха, пулӑсем мёнле сиещё? (*Ачасем хуравлащё.*) Сапла, пулӑ сӑврёпе апатне хыпать те унтан сӑтса ярать. Пулла вётетнё апат памалла, мёншён тесен вӑл чыхӑнса кайма пулгарать. Савӑнна пулӑ апатне малтан вётетмелле. Эсир мёнле шутлатӑр, пулӑ хӑйне панӑ апата курать-и? Апатне мёнпе курать вӑл? (*Ачасем хуравлащё.*) Тёп-тёрёс. Ачасем, эсир питё маттур! Пулӑ пирён пекех куспа курать. Аквариумра тата мён пур? (*Ачасем хуравлащё.*) Сапла, ачасем, аквариумра тёрлӑ ўсен-тӑран, вак чулсем, шапа хуранёсем пур. Хӑш-пёр чухне пулӑ пёчк чулсем хысене пытанать, вӑл унта канать.

Воспитатель ачасене пулӑсене сӑнама, мён курнине каласа пама ыйтать; ачасен тёрёс мар хуравёсене тўрлетсе, ӑнлантарса пырать.

Кайран пулӑ апатне кӑштах илсе пўрнисемпе вётетме, унтан пулӑсене ситерме хушать. Асӑрхаттарса хӑварать: «Ку апата пулӑсене кӑна памалла, сынсен ӑна сӑмте, сӑвара хыпма та юрамасть».

В о с п и т а т е л ь. Аквариумри пулӑсене ситернӑ хысӑн, ачасем, аллӑрсене васкамасӑр супӑнпе сӑвӑр.

Сак вайӑ хысӑн аквариума пўлёмре хӑварсан та юрать, ачасем пушӑ вӑхӑтра пулӑсене сӑнама пултарасщё.

4-мѣш вѣрентуҗлѣ вайй. Сырӑш умѣнче

Тѣллевѣсем: кайӑксене апат памалли сырӑшпа паллаштарасси; хѣллехи вӑхӑтра кайӑксене пулӑшу кирлине ӑнлантарасси.

Кӑтартухатѣрѣсем: сырӑш, конверт (џыру), кайӑксем валли апат (џӑкӑр тѣпренчѣкѣсем, тырӑ, хѣвел ҫаврӑнӑш).

Маларах туса ирттернѣ ѣссем: ача сачѣн пахчине вѣссе килекен кайӑксене сӑнани; «Вѣҫен кайӑксем валли апат» темӑпа ўкерени; «Кайӑксем вѣҫеҫѣ» вайй выляни.

В а й й ю х а м ѣ

Ваййа урамра ирттерсен аванрах.

В о с п и т а т е л ь (*ачасене хитре конверт кӑтартса*). Ачасем, эпѣ паян ача садне кѣрсен ҫак сырӑва асӑрхарӑм. Мѣн сырнӑ-ши унта? Сирѣн пѣлес килет-и? Атьӑр-ха, уҫса вулар. (*Сырӑва вулать*). «Сывӑ-и, ачасем? Сире ҫыру ҫыраканѣ – пѣчѣк ҫеҫ пукане – Пўрнеске. Эпѣ ҫав тери пѣчѣккѣ, ҫавӑнпа та эсир мана курмасан та пултаратӑр. Эсир питѣ ырӑ та савӑнӑҫлӑ ачасем, ҫавӑнпа та эсир мана питѣ килѣшрѣр. Эпѣ сире валли парне хатѣрлерѣм. Парнене урамра, сад пахччинче, хӑвартӑм. Эсир уҫӑлма тухсан ӑна куратӑрах. Сывӑ пулӑр, сире ӑнӑҫу сунатӑп. Салампа – Пўрнеске».

Ачасем, сирѣн Пўрнеске мѣнле парне хӑварнине пѣлес килет-и?

Апла пулсан, атьӑр урама тухатпӑр.

Урама тухсан воспитатель йѣри-таврана тимлѣн сӑнаса пӑхма сѣнет.

Йывӑҫ ҫинче ҫакӑнса тӑракан сырӑша чи малтан асӑрхакан ачасене мухтать.

В о с п и т а т е л ь (*сырӑша йывӑҫ ҫинчен илсе ачасене кӑтартать*). Акӑ мѣнле парне хӑварнӑ Пўрнеске! Ачасем, кам пѣлет, ку мѣн? (*Ачасем хуравлаҫҫѣ*). Тѣрѣс, ку – сырӑш. Ку сырӑша кайӑксем валли тунӑ. Хѣлле, урамра сивѣ те юр нумай чухне кайӑксене ҫимелли тупма питѣ йывӑр, ҫавӑнпа ҫынсем сырӑшсем ҫакаҫҫѣ. (*Я. Рогачѣв ҫырни «Сырӑш» сӑвӑ сытӑкне итлеме сѣнет*).

Эп сырӑш ҫакрӑм хурама ҫине,

Ялан хуратӑп ирсерен ҫиме.

Тѣпренчѣкпе сап-сар вир пѣрчине

Сӑхаҫҫѣ кайӑксем ҫине-ҫине...

Сырӑша кайӑксем валли тырӑ, хѣвел ҫаврӑнӑш, ҫӑкӑр тѣпренчѣкѣсем хураҫҫѣ. (*Ачасене сырӑша тытса пӑхма сѣнет*). Ачасем, сырӑша йывӑҫран тунӑ. Унӑн тѣпѣ те пур, тӑрри те пур. Тѣпне эфир апат хуратпӑр, тӑрри вара ҫумӑрпа юртан хўтѣлет. Йывӑҫ ҫине ҫакса хума кантрасем те пур. Ача-

сем, Пурнеске сыраша мёншён йываҕ ҕине ҕакна-ши? (*Ачасем хуравлаҕҕё*). Тёрёс, кайаксем тўпере ҕўлте вёссе ҕўреҕҕё. Вёсем йываҕ ҕинче ҕаканса таракан сыраша тўрех кураҕҕё. Ғўлте вёсене никам та кансёрлест – кушаксем те, йытасем те кайаксене тытаймёҕ. Ачасем, кура-ха, Пурнеске сыраша пёрле кайаксене ҕитермелли апат та хаварна. Атыр ҕимёҕе кайаксене хурса парар.

Маларах хатёрленё тырра, хёвел ҕавранаш вёррисене, ҕакыр тёпренчёкёсене воспитатель ачасемпе пёрле сыраша сапса парать.

В о с п и т а т е л ь. Ғакара алапа питё лайах вётетсе памалла, мёншён тесен кайаксен сэмсисем пёчёк те шёвёр, ҕаванпа та вёсем пысак ҕакыр татакёсене ҕийемёҕҕё.

Апат хуня хыҕҕан воспитатель сыраша каалла йываҕ ҕине ҕакать.

В о с п и т а т е л ь. Малашне урама тухсан кайаксем сырашри апата ҕинине саняпяр.

Воспитатель «Салакайак» юрә юрлама сёнет.

Вёсрё салакайак,	Сиккелет, ҕўрет вёл,
Ларчё ҕул ҕине,	Пёрчёсем пухать.
Сиккелет пит ҕамёл:	Юррине юрлать вёл:
Чёлт, чёлт, чёлт.	Чим, чим, чим.

Сыраш ҕине кайаксем килсе ларчё пулсан ачасене мёнле кайак килнине каламалла.
«Кайаксем вёсёсҕё» вайяа выляма юрать (кайаксем пек вёсёсҕё, сиккелеҕҕё, чимлетеҕҕё, палартна вырана пустаранаҕҕё).

5-мёш вёрентўллё вайя. Юр кёлеткепе чараш

Тёллевёсем: йываҕсене санама вёрентесси; юртан юр кёлетки купалама май пуррине катартасси; тавралах илемне курма ханяхтарасси.

Катарту хатёрёсем: юр кёлетке тетте е чан-чан юр кёлетке; ҕекёлсемлё тёрлё тёслё ёлка теттисем; чараш (ача сачён пахчинче ўсекенни е Ғёнё ҕул уявё хыҕҕан юр ҕине каларса лартни).

Маларах туса ирттернё ёсёем: Ғёнё ҕул уявё; ачасене «Юр ҕавать» савва вёрентни; уяв чарашне ўкерени; тамран юр кёлеткесем асталани.

В а й я ю х а м ё

Вайя урамра ирттерме сёнетпёр.

Воспитатель ачасене чараш патне чёнет. Чараш айёнче Юр кёлетке (тетте е чан-чанны) тарать. Воспитатель сэмхне Л. Николаева сырна «Юр кёлетке» саввипе пуҕлать.

В о с п и т а т е л ь.

Ийваларәм, ййваларәм,
Юр келетке купаларәм,
Шәпәр патәм аллине,
Кишөр – сәмса ыраңне,
Пуҗ җинче вара – витре.
Пулчә тусәм пит хитре.

А ч а с е м (*воспитательне пәрле*). Сывләх сунатпәр сана, Юр келетке!
Сана урамра тәма сивә мар-и?

Ю р к е л е т к е. Эпә сивәрен хәрамастәп, мәншән тесен мана юртан
тунә, җавәнпа та хәлле эпә шәнмастәп. Тавтапуҗ, ачасем, эсир ман пата
хәнана килтөр. Эпә сире чәрәшпа паллаштарасшән. Эсир килнишән вәл
питә савәнать.

Воспитатель ачасене чәрәш ләссине питә асәрханса тытса пәхма сәнет. Ачасем
чәрәша сывләх сунаҗҗә.

В о с п и т а т е л ь. Ачасем, чәрәшән ләссисем мәнле? (*Ачасем хурав-
лаҗҗә*). Төрәс, ачасем, чәрәш ләссисем йәплә. Ләсә җинче чикекен симәс
тәслә йәпсем питә нумай. Вәсене питә асәрханса тытсан чәрәш ләссисем
пүрнесене тирәнмеҗҗә, ыраттармаҗҗә.

Юр җинче чәрәш тураттисем ыртаҗҗә пулсан воспитатель ачасемпе вәсене тытса
шәршласа пәхатъ.

В о с п и т а т е л ь. Ачасем, чәрәш турачәсем епле ыра шәршәллә! Пәхәр-
ха чәрәш йываҗсы ыттисенчен уйрәлса тәрәт – вәл хәлле те, җулла та симәс
тумлә. Җавәнпа та җынсем ун җинчен тупмалли юмах шутласа тупнә: «Хәл-
ле те, җулла та пәр тәслә. Мән вәл?». Ытти йываҗсем җинче хәлле җулҗәсем
җук, вәсем җара лараҗҗә.

Ю р к е л е т к е. Эпә те хәллекхи кунсенче чәрәша пәхса савәнәтәп!
Чәрәш җулла та хәлле те – яланах илемлә. Ача садне әна уява илсе каяҗҗә.
Эпә те Чәрәшпа пәрле уява җитсе курма әмәтленетәп.

В о с п и т а т е л ь. Ачасем, Чәрәша мәнле уява чәнеҗҗә? (*Ачасем хурав-
лаҗҗә*.) Төрәс, җәнә җул уявне. Уявра Чәрәш вара питә-питә хитре: әна төрлә
тәслә теттесемпе, җутәсемпе илемлетәҗҗә. Юр келетке, эфир санән чәрәшна
та илемлетәпәр – төрлә тәслә теттесем җакәпәр, вара вәл питә капәр пулә.

Воспитатель ачасене теттесем парса тухатъ. Пурте чәрәша илемлетәҗҗә.

В о с п и т а т е л ь. Халь пирән чәрәш епле илемлә те капәр! Юр келет-
ке, эфир сана та теттесемпе капәрлататпәр, әсә те хитре пул.

Ю р к е л е т к е. Ачасем, тавтапуҗ сире. Халь әнтә чәрәшпа иксәмөр
те питә илемлә.

В о с п и т а т е л ь. Ачасем, Юр кѣлеткен кѣмѣлѣ питѣ савѣк. Ӧна кичем ан пултѣр тесе юр кѣлеткесем татах та туса лартар.

Ачасем юр чѣмѣрккисем тѣващѣ, воспитатель вара пѣчѣк юр кѣлеткесем туса лартать.

В о с п и т а т е л ь. Халѣ вара пирѣн юлташсен чѣн-чѣн уяв! Атьѣр-ха, чѣрѣш йѣри-тавра тѣрса пѣрер савра юрѣ юрлар.

Ачасем «Хѣлле» юрѣ юрлащѣ.

Хѣлле

Кѣвви те сѣвви те А. Петровѣн

Юр сѣвать, юр сѣвать,
Хура сѣре шуратать.
Тухѣр урама ярѣнма,
Юр купалама!

б-мѣш вѣрентѣллѣ вѣйѣ. Сѣмламас кушак сѣури

Тѣллевѣсем: килти чѣр чунсемпе паллаштарасси, вѣсен сѣурисене уй-ѣрма вѣрентесси, ачасенче хѣрхенѣ туйѣмѣ вѣратасси; чѣваш кил-сѣуртѣнче кѣмака пулни сѣнчен каласѣтарасси.

Кѣтарту хатѣрѣсем: кѣмака, кушак сѣури (тетте).

Маларах туса ирттернѣ ѣссем: килти выльѣх-чѣрлѣхе сѣнлакан ѣкер-чѣксене пѣхни; «Кушак сѣури валли сѣмха» темѣпа ѣкерна; «Мѣр-мѣр кушак» юрра итлени (сѣвви В. Харитоновѣн, кѣвви Ю. Григорьевѣн); «Кушак мѣншѣн апат хысѣсѣн сѣвѣнать» литва халѣх юмахне вулани; Б. Борленѣн «Кушак» сѣввине вулани.

В ѣ й ѣ ю х ѣ м ѣ

В о с п и т а т е л ь. Ачасем, пѣхѣр-ха, ку – кѣмака. Пѣрт ѣшѣнтѣр тесен кѣмака хутмалла, вутѣ хурса сѣунтармалла. Урамра питѣ сивѣ чух ачасем кѣмака сѣине хѣпарса ларса ѣшѣнма та пултаращѣ. Ак, ачасем, пѣхѣр-ха, кѣмака сѣнче темскер пур. (*Ачасене кушак сѣури (тетте) кѣтартать.*) Ачасем, ку – пѣчѣк кушак сѣури. Эсир мѣнле шутлатѣр, мѣншѣн вѣл кѣмака сѣнче ыртать? (*Ачасем хуравлащѣ.*) Паллах, ѣна кунта килѣшет, кунта ѣшѣ. Кѣмака сѣнче ыртнѣ чухне кушак сѣури хѣйне амѣшѣ сѣмѣнче ыртнѣ пекех туять. Ачасем, кушак сѣурине ачашласа пѣхѣр-ха, вѣл мѣнле?

А ч а с е м (*кушак сѣурине ачашласа*). Сѣмсе, сѣмламас, пѣчѣк.

В о с п и т а т е л ь. Эпѣ сире пѣр юрѣ юрласа парасѣн, тимлѣ пулѣр.

(Б.Чиндыков савви тәрәх Н.Казаков кевәленә «Пирән йытй» юрә сытәкне юрлать.)

Пирән кушак пысәккә!
Пирән кушак пәчәккә!
Пирән кушак хуп-хура!
Пирән кушак шап-шурә!

Хушса юраламалли:

Мәр-мәр-мәр! Мәр-мәр-мәр-мәр!
Кәс-кәс-кәс! Кәс-кәс-кәс-кәс!
Пирән кушак мәр-мәр-мәр!
Пирән кушак кәс-кәс-кәс!
Пирән кушак – ампарта!
Пирән кушак – ыйхара!

Хушса юраламалли.

В о с п и т а т е л ь. Ачасем, атьәр-ха хушса юраламаллине пәрле юрлар.
А ч а с е м (*воспитательне пәрле*).

Мәр-мәр-мәр! Мәр-мәр-мәр-мәр!
Кәс-кәс-кәс! Кәс-кәс-кәс-кәс!

В о с п и т а т е л ь. Юрәри кушак мән ятлә? Кушакән куәсем мәнле?
Кушакән тумә мәнле? Еплерех утатъ? Вәл мән тытатъ? (*Ачасем хуравлаңсә.*)
Маттур, ачасем! Ку кушак әурин сәмә вәрәм, әемә, әавәнпа әна Әамламас ят
панә. Ури тупанә унән минтер пек, әәрнисем вара ури тупанәнче пытаннә.
Әсир мәнле шутлатәр, кушак әурине сивәч әәрнисем мән тума кирлә-ши?
(*Ачасем хуравлаңсә.*) Тәрәс, кушак әури хәйне мән те пулин киләшмерә пул-
сан әәрнисемпе әәрмалатъ. Кушак әурисем әәмхапа выляма юратаңсә. Әпир
әна әшшән ачашлатпәр пулсан вәл пире нихсан та әәрмаламасть. Атьәр-ха,
ачасем, кушак әурине ачашлатпәр. Кушаксем ачашланине питә юратаңсә,
мәрәлтатма тытәнаңсә. Кушак әури мәнле мәрәлтататъ-ха? Тәрәс, ачасем,
мәр-мәр! тет. Атьәр-ха кушак әинчен тепәр хут пәрле юрлатпәр.

А ч а с е м п е в о с п и т а т е л ь.

Мәр-мәр-мәр! Мәр-мәр-мәр-мәр!
Кәс-кәс-кәс! Кәс-кәс-кәс-кәс!

В о с п и т а т е л ь. Кушак әури мән әиме юрататъ-ши? (*Ачасен хуравәсем*)
Пәчәк кушак әурисем сәт әиме юратаңсә. Сәт әиес килсен вәсем мәнле
макәраңсә? (*Ачасен хуравәсем*) Тәрәс, мяу-мяу! Кушак әурине сәт яраса пар-
сан, вәл әна әәлхипе әиме тытәнатъ, кайран вара әуланатъ, питне әаватъ.
Кушак әурисем әәта әывәрма юратаңсә? Тәрәс, амәшә әумәнче. Кушак әу-

рисен амăшĕ кам? (*Кушак*.) Енчен те кушак ėурин амăшĕ юнашар пулмасан, вăл е ырăн ėинче, е хуėин ėĕркуėėийĕ ėинче, е кăмака ėинче ėывăрма юратать. Кашни кушакăн хайĕн ėывăрмалли ырăнĕ пур, унта а̀на никам та канĕрлемест. Кушак ėурин ыляс килсен – ылять, ėывăрасси килсен ырăнĕ ėине кайса ыртать. Атьăр, эфир те кушак ėурине ырăн ėине хуратпăр, вăл ыляса ывăнĕ, кăштах ėывăртăр. Ачасем, камăн килте кушак е кушак ėури пур?

Воспитатель ачасене кушаксем ėинчен каласа пама май парать. Килти кушакĕсемпе ėĕė ыляма тата алла илсе ачашлама юранине аĕрхаттарса хăварать. Кушак ėурисен хырăмĕсем тутă пулсан вĕсем хайсен хўрисемпе те ылянине каласа парать. Кушаксем ėынсене савăнăė кўнине калать. Амăшĕ ėурисене шăши тытма, ėамăллăн сикме, чупма вĕрентнине а̀нлантарать.

В о с п и т а т е л ь. Ачасем, атьăр-ха эфир сирĕнпе «Кушакпа шăшисем» ятлă вайя ыляса илер.

Воспитатель пĕр аслăрах ачана кушак пулма суйлать, ытти ачасем вара шăшисем пулаėĕ. Вĕсем хайсен йăвинче, стена ėумĕнче пукансем ėинче лараėĕ.

Тепĕр енчи пукан ėинче, 2–2,5 метр аяккарах, «кушак» ларать. «Шăшисем» «кушак» ėывăрнă вăхăтра шăппăн чупаėĕ. «Кушак» куėне уėсанах «шăшисем» пукан ėине кайса лараėĕ.

В о с п и т а т е л ь (*майĕпен сăвă калать*).

Ēул хĕрринче, сак ėинче

Кушак ыртнă, тĕлĕрет. (*«Кушак» куėне хуннă, «шăшисем» чупаėĕ.*)

Кушак куėне уėать те

Шăшисене хăвалать. (*«Кушак» куėне уėать, мяуклатса ачасем хыėėан чупать, «шăшисем» тараėĕ.*)

Мăр-мăр-мăр, мăр-мăр-мăр!

Ак тытатăп вĕт, ас ту! (*Шăши рольне ылякан ачасем пукансем патне тараėĕ те вĕсем ėине лараėĕ. Кушак шăшисене тытмасть, хăвалать ėĕė.*)

Вайя 2–3 хут ылямамалла.

7-мĕш вĕрентўллĕ вайя. Автанпа унăн ėемйи

Тĕлле вĕсем: килти кайăксемпе паллаштарасси, вĕсен ėĕписене уйăрма вĕрентесси, ачасенче ėĕр чунсене хĕрхенес туйăма аталантарасси.

Кăтарту хатĕрĕсем: кайăк-кĕшĕк ėурĕĕ (вите), автан, чăх, ėĕпсем – теттесем. Пластилин, ал ĕė хăми, салфетка.

Маларах туса ирттернĕ ĕĕсем: чăх, автан, ėĕпĕ теттисемпе ыляни; килти ėĕр чунсене сăнани (*май пулсан*); В.Давыдов-Анатрин «Сар автан» сăввине вулани; сар ėĕпĕсем ėинчен юрă юрлани.

В а й а ю х а м ё

Воспитатель Николай Карай сырна «Кам въл» шўтлє савва вулать. Вуланәсемён ачасене автан теттене кәтартать, аһа тырә сәхнә пек тутарать.

В о с п и т а т е л ь.

Автан икё сунатне
Ҙат-Ҙат-Ҙат Ҙапса юрлать.
Сар чәх сарә чёппине
Тупмалли юмах калать:
«Кам въл сар Ҙәмха пекскер,
Пёчёкскер те чиперскер?»
Сарә чёпё сиккелет:
«Аһне,
Эп въл,
Эпё», – тет.

Ачасем, автан сәмсипе сәхакан пёрчёсене тытса пәхар-ха. Автан мёнле пёрчёсем сәхатъ-ши? Тырә пёрчисем пёчёк, вёсене автан сәмсипе сәхатъ. Автанән сәмси шёвёр. Автан мёнле юрлать? (*Ку-ка-ре-ку!*) Автан мёнле ут-нине кәтартәр-ха. (*Ачасем кәтартаҘҗё.*) Автан пуҗне мәнәслән тытатъ, ури-не сўллё сёклет, сунаттине сарса суллатъ. Автан сүмёнче мён пур? Тёрёс, чәх. Автанпа чәх сине тимлё пәхәр-ха. Мёнпе уйрәлса тәраҘҗё вёсем?

В о с п и т а т е л ь. Автанән пысәк хёрлё киккирик, чәххән вара пёчёк; автанән хўри вәрәм, чәххән – кёске; автанән ури сине качи пур (*кәтар-татъ*), чәххән ун пек япала сук. Автан каләпәшёпе те чәхран пысәкрах. Автанпа чәххән пёр пекки мён пур? Мён енчен вёсем пёр евёрлё? Автанпа чәххән кёлетке, пуҗ, хўре тата ура пур. Пуҗё сине куҗ, сәмса, киккирик пур.

В о с п и т а т е л ь. «Кәть-кәть-кәть!» Чәх мёнсене чёнет? Чәх чёпписе-не чёнет. Въл вёсене мёнле чёнет? (*Кәть-кәть-кәть*). «Акә манән чёппём-сем – сарә ачасем» – тет.

Воспитатель кайәк-кёшёк витинчен темиҗе сарә чёпё каларать.

В о с п и т а т е л ь. Чәх чёпписем мёнле? (*Пёчёк, сарә, сёмсе...*)

Воспитатель ачасене пёчёк чёпсене сәнама ыйтатъ. Автан, чәх, чёпёсем – килти кайәксем пулни сине калатъ. Вёсем кил картинче сын сүмёнче пурәнаҗё. Сынсем вёсене пәхаҗё. Чәхсем сәмарта тәваҗё.

В о с п и т а т е л ь. Ачасем, автана, чәхха, чёпсене мёнпе хәналама пу-латъ? Агәр вёсене хәналама пластилинран әмансем, пёчёк тырә пёрчисем әсталапәр.

Ачасем сѣтел хушшине ларащѣ, ѣслеме тытѧнащѣ. Ёслесе пѣтерсен ачасем ѧсталанѧ
япаласене сыраша хуращѣ, аллисене салфеткапа тасатащѣ.

Воспитатель ачасене «Чѧпар чѧх» вайѧ выляма сѣнет.

Воспитатель – чѧхха сѧнарлать, ачасем – чѣпсене. Пѣр ача кушак пулать.

Кушак пѣр кѣтесре ларать, чѧхпа чѣпсем пѣлѣмре сѣрещѣ.

В о с п и т а т е л ь.

Сар чѧх тухрѣ чѣпсемпе,
Усѧлмашкѧн урама.
Кѧतिकлетет: «Кѧть-кѧть-кѧть,
Ан кайсамѧр аякка!».

Малалла сѧввине воспитатель сак сѣнче сывѧракан кушак сывѧхне пырса калать.

Сул хѣрринчи сак сѣнче,
Кушак аси сывѧрарать.
Симѣс кусене вѧл усать,
Сар чѣпсене хѧвалать.

Юлашки сѧмахсемпе «кушак» сиксе тѧрарать, мѧрлатать, амѧшѣ патне чупакан чѣпсене
хѧвалать. Чѧх чѣпсене хѣтѣлет, аллисене саркаласа кушака хѧвалать: «Кай, кушак,
памастап сана чѣпсене!» Тепѣр хут вылянѧ чухне урах ача «кушак» пулать.

Ваййа 2–3 хут вылясщѣ.

8-мѣш вѣрентѣллѣ вайѧ. Хѣвел, хѣвел, чѣречерен пѧх

Тѣллевѣсем: суркунне пулакан улшѧнусем сѣнчен тивѣслѣ тѣшмѣртѣ
йѣркелесси, хѣвел ѣкерме вѣрентесси.

Кѧтарту хатѣрѣсем: фланелеграф, сурхи пейзаж (ѣкерчѣк) пустар-
малли пайсем, хѣвел ѣкернѣ пысѧк саврака хут листи, хѣрлѣ тѣслѣ гуашь,
кистѣксем, шыв ямалли савѧт, салфетка, хутран касса каларнѧ пѣлѣт, сунчѧк.

Маларах туса ирттернѣ ѣсsem: хѣвел ѣкернѣ ѣкерчѣксене сѧнани; Б.
Романовѧн «Хѣвел, пѧх» сѧввине вулани; суркунне сѣт сѧнталѧкра мѣнле
улшѧнусем пулнине сѧнани; хѣвел ѣкерни.

В а й ѧ ю х ѧ м ѣ

В о с п и т а т е л ь. Ирхине эфир сирѣнпе хѣвел шевлипе вылярѧмѧр.
Атьѧр пѧхатпѧр, халѣ урамра хѣвел пѧхать-и ?

Воспитатель ачасене чѣречерен пѧхса сѧнталѧка сѧнама сѣнет.

В о с п и т а т е л ь. Суркунне сѣтрѣ. Эфир урамра вылянѧ чухне хѣвел
пире хайѣн ѧшѧ пайѧркисемпе ѧшѧтрѣ. Хѣвел пире ѧшѧ та сѣтѧ, хаваслѧ
кѧмѧл парнелерѣ.

Воспитатель фланелеграф җинче суркуннехи пейзажа каләпләтә, йан-лантарса пырать: «Түпере мән җутатать?... (Хёвел). Җәр җинче мән шәтрә?... (Курак). Йываҗсем җинче мәнсем тухрәҗ? (Җулҗайсем). Хёвел тухнишән пурте савәнаҗҗә: кайәксем те, хурт-капшанкә та, йываҗ-курак та, чечексем те! Ачасем, сире хёвел хәртни киләшет-и?

В о с п и т а т е л ь (савә вулать).

Хёвел

Савәнаҗҗә чәр чунсем,
Хәпәртеҗҗә кайәксем:
Җул түпе хёвеллә,
Ачасем теләйлә.
Кашни кун хёвел пуртан
Выляма ирех тухсан
Эп юрлатәп юрә –
Пурәнмашкән ыра!

В. Эктел

В о с п и т а т е л ь. Чәр чунсем, кайәксем тата ачасем мәншән хавас? (Хёвел пурришән.) Хёвел тухнишән эсир савәнатәр-и? Хёвел үкерме эсир мән төслә сәрә суйласа илетәр?

Воспитатель ачасене кистәксем илсе хёвел пайәркисене үкерме сәнне (ватман җине җаврака хёвел үкерсе хәтәрлемелле).

Ачасем үкернә чухне воспитатель Б. Романов җырна савва калатъ, ачасем вәрентекен хыҗҗан каласа пыраҗҗә:

Хёвел, пәх,
Хёвел, пәх!
Җупа җәкәр җитереп! –
Хёвел пахрә те җуталчә,
Самантрах куҗран җухалчә.

– Хёвел, пәх!
Хёвел, пәх!
Җупа җәкәр җитереп! –
Хёвел ашшән шурә тухрә,
Тепәр хут мана тав турә.

В о с п и т а т е л ь. Халә пирән хамәрән пысәк илемлә хёвел пур, эфир аһа хамәр ушкән пүләнне җакса хурәпәр.

Хёвел үкерчәкне куранакан ыраһа җакса хураҗҗә те «Хёвел тата сүмәр» вайә выляҗҗә. Воспитатель хёвеле касса кәларнә пеләтпе хуплатъ, ачасене сүмәр пуҗланни җинчен калатъ. Пысәк сунчәка уҗатъ те – йәпенсе чирлесрен ачасене сунчәк айне пытанма чәнне.

В о с п и т а т е л ь. Тўпере хёвел пāхать! Уҗāлма тухма юрать!

Ачасем пўлём тāрāх чупаҗҗё.

В о с п и т а т е л ь. Ғумāр җавать! Хāвāртрах сунчāк айне пытанāр! Ачасем пысāк сунчāк айне пытанаҗҗё.

Ваййа темиҗе хут вялҗҗё.

9-мёш вёрентўллё вайй. Кукша пуҗ чечекленет

Тёллевёсем: җурхи чечексене сāнама вёрентесси; кукша пуҗпа паллаштарасси, уйрāмлāхне палāрасси; җут җанталāк илемне курма вёрентесси.

Кāтарту хатёрёсем: Маша пукане, кукша пуҗ.

Маларах туса ирттернё ёҗсем: кукша пуҗа сāнани; кукша пуҗа ўкерни е хатёр ўкерчёке сārласа илемлетни.

В а й й ю х ā м ё

Ваййа урамра ирттерме сёнетпёр.

Ачасем урама Маша ятлā пуканепе тухаҗҗё.

Воспитатель ачасене җут җанталāк илемне сāнама вайтать: кайāксем юрлаҗҗё, хёвел пāхать, курāк ўсет, йывāҗсем җинче җулҗасем пур, куکش пуҗ чечеке ларнā.

В о с п и т а т е л ь. Ачасем, чечек җурнā кукша пуҗа Машāна катартāр-ха. Машук, пāх-ха, мён чухлё кукша пуҗ пирён лаптāкра!

Воспитатель ертсе пынипе ачасем кукша пуҗсем җывāхнерех пыраҗҗё.

В о с п и т а т е л ь. Ачасем, Машāна кукша пуҗāн тунине кāтартāр-ха, вāл мёнле пулнине калār.

Ачасем пуканене кукша пуҗ тунине кāтартса вāл мёнле пулнине калаҗҗё.

В о с п и т а т е л ь (*ачасем каланине пётёмлетсе*). Кукша пуҗāн туни вāрāм та яка, кёпҗе евёрлё, вāл җāмāллāнах хуҗāлма пултарать. Кукша пуҗāн тата мён пур? Тёрёс, җулҗисем. Кукша пуҗ җулҗисем мёнле-ши?

А ч а с е м. Кукша пуҗ җулҗисем симёс тёслё, җулҗā хёррисем касāк.

В о с п и т а т е л ь. Кукша пуҗāн тата мён пур? (*Чечекё*). Ачасем, мён еверлё җак чечексем? (*Хёвел пек*). Чāнах та, чечексем пёчёк хёвелсем пек. Ак ку чечекё вара пёрре те сарā мар (*Вёрентекен кукушапуҗ мамāкне кāтартать*), ун җинче сарā чечексем вырāнне – шурā мамāк. Ачасем, мёнле шутлатār, ку кукша пуҗ-и?

В о с п и т а т е л ь. Ку та кукша пуҗах, анчāх та унāн сарā чечексем хыҗҗāн пулса җитнё вārлāхсем – шурā мамāксем тухаҗҗё. Вёсене җил вёҗтерсе салатать. Унтан вёсенчен җёнё кукша пуҗсем шātса тухаҗҗё.

Воспитатель ачасене шура мамӓка мӓнле вӓрмеллине кӓтартать. Унтан кашни ачана пӓрер кукша пуҫ татса парать. Машӓна вӓрсе кӓтартма ыйтать. Мамӓк ачасен куҫне ан кӓтӓр тесен, ӓна ҫын ҫук еннелле вӓрмеллине асӓрхаттарать.

Воспитатель Николай Ыдарай ҫырна «Кукша пуҫ» сӓвва вуласа парать.

Ман умра ешӓл улӓх,
Пӓр вӓҫӓмсӓр инҫет,
Чечек ҫыххи ятулӓх
Пухса ҫӓрес килет.

Ак ку ҫавра калпаклӓ,
Шап-шура пӓчӓк шар:
Вӓрес пулсан вӓл, паллӓ,
Вӓррине сапаты чӓл-пар.

Юлаты тапки вара
Калпаксӓр, ҫара пуҫ.
Тен, ҫавӓнпа-и Чӓвашра
Ун ячӓ – Кукша пуҫ.

В о с п и т а т е л ь. Пӓхӓр-ха, епле хитре – симӓс уҫланкӓра ҫеҫке ҫурна кукша пуҫсем! Йӓри-тавра илемлӓ пултӓр тесен, чечексене упралла, кирлӓ-кирлӓ маршӓн вӓсене татмалла мар!

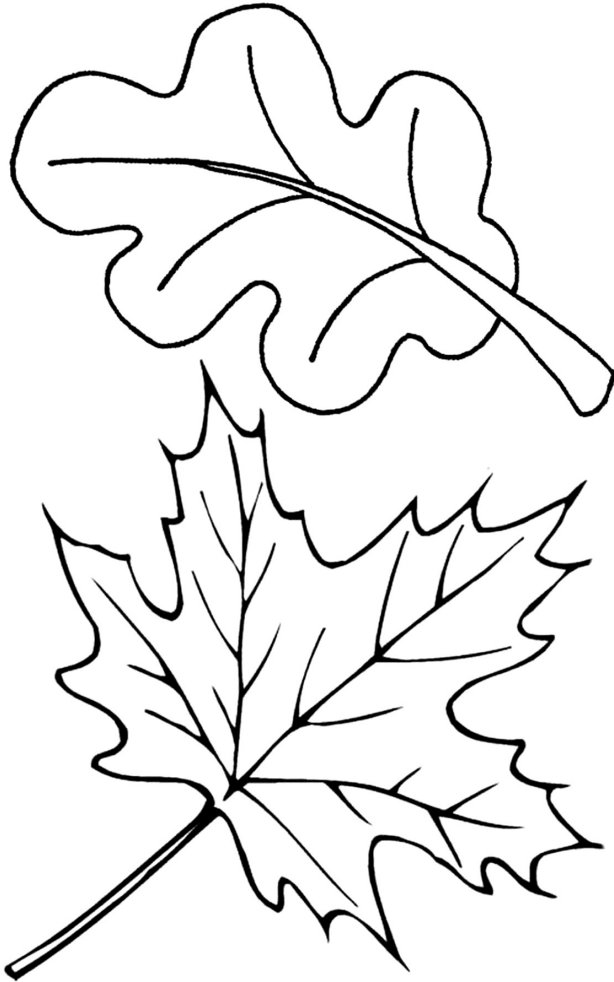
ХУШСА ПАНИСЕМ

1-мёш хушса пани

«Мулкач кишёр җитерет» темәпа хатёрленнё май мулкача тата кишёре сәрласси.

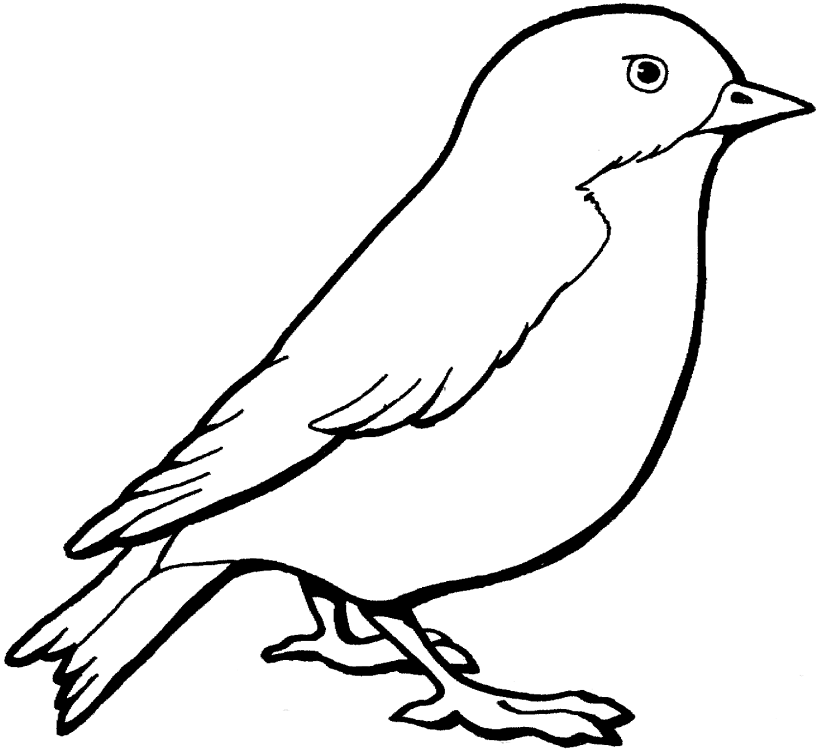

«Асамҗа кѣркунне» темӓпа сӓрламалли җулҗасем.

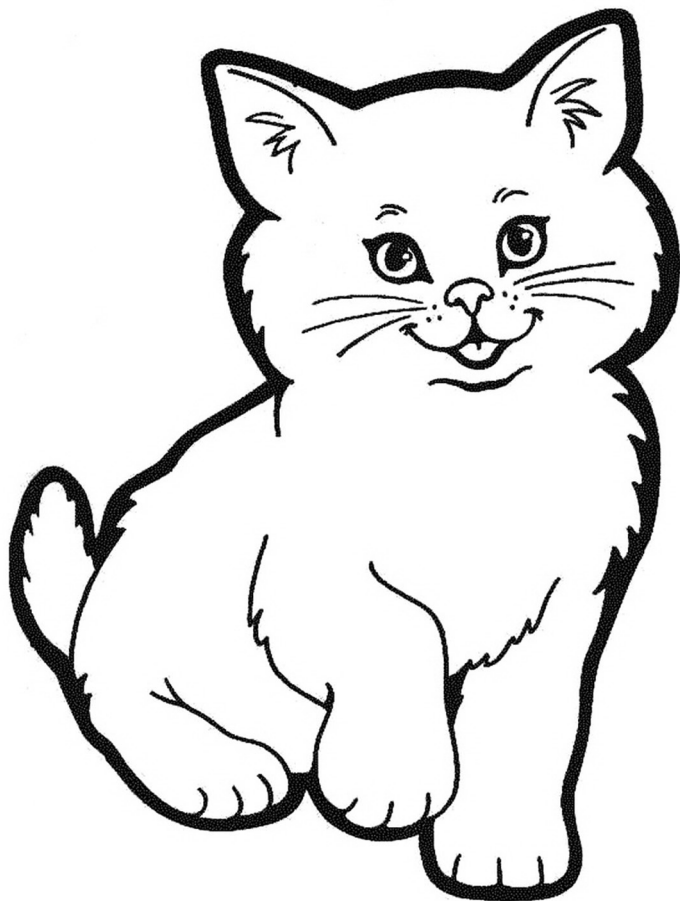
«Сырăш умѣнче» темăпа ўкересси.

(Панă кайăк кўлепипе юнашар аман, тырă пѣрчи ўкереççѣ.)

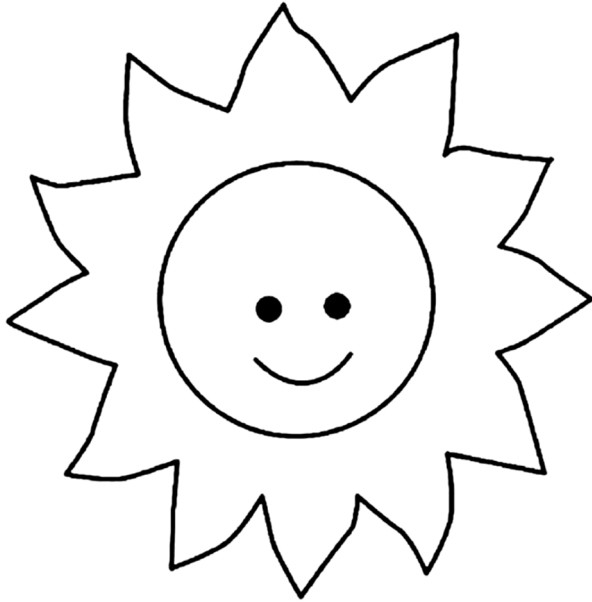

4-мѣш хушса пани

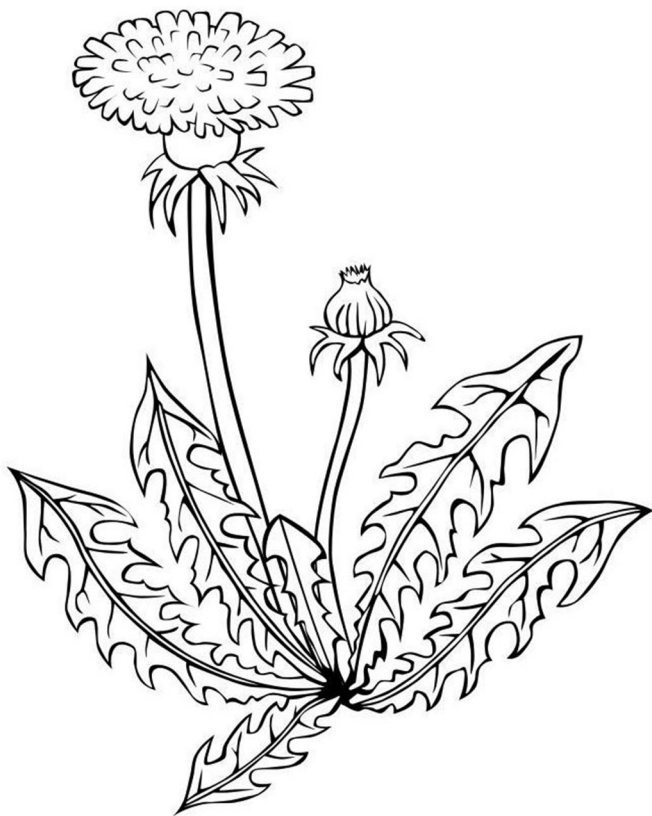
«Ѕамламас кушак ҫури» темӑпа ўкерчѣк ўкересси.
(Кушак ҫурипе юнашар ҫӑмха ўкереҫҫѣ.)

Хѣвел ўкєрни е хатѣр ўкєрчѣке сѣрласа илемлетни.

Кукша пуҫа ўкерни е хатѣр ўкерчѣке сѣрласа илемлетни.

ТУПМАЛЛИ

УМЁН КАЛАНИ	3
Ҷулталәкән төрлө тапхәрәнче ирттермелли сәнавсем	4
Ачасемпе ёслессине темәсем тәрәх планлани.....	8
1-мөш вөрентүллө вайй. Мулкач кишөр ситерет	9
2-мөш вөрентүллө вайй. Асамсә кәркунне	11
3-мөш вөрентүллө вайй. Пулә шывра ишет	12
4-мөш вөрентүллө вайй. Сыраш умәнче.....	14
5-мөш вөрентүллө вайй. Юр кәлеткепе чәрәш.....	15
6-мөш вөрентүллө вайй. Сәмламас кушак сүри	17
7-мөш вөрентүллө вайй. Автанпа унан сөмйи	19
8-мөш вөрентүллө вайй. Хөвел, хөвел, чүречерен пәх	21
9-мөш вөрентүллө вайй. Куқша пус чечекленет	23
ХУШСА ПАНИСЕМ	25

БУ ЧР ДПО «Чувашский республиканский институт образования»
Минобразования Чувашии

Морозова Светлана Геннадьевна
Ядранская Инесса Владимировна

**ФОРМИРОВАНИЕ ПРЕДСТАВЛЕНИЙ
ОБ ОКРУЖАЮЩЕМ МИРЕ**

*Методические указания для воспитателей дошкольных образовательных
организаций, реализующих образовательные программы
дошкольного образования с детьми 2–3-летнего возраста*

Редактор *Р.П. Прокольева*

Верстка *И.В. Матвеевой*

Подписано в печать Формат 60х90/16. Бумага офсетная.
Печать офсетная. Тираж: 50 экз. Заказ №

Чувашский республиканский институт образования,
428001, Чувашская Республика, г. Чебоксары, пр. М. Горького, 5.

Отпечатано в типографии «Перфектум». г. Чебоксары, ул. К. Маркса, д. 52.
Тел.: (8352) 32-05-01